

Secció oberta

*La Llumanera de Nova York (1874-1881):
la veu d'una burgesia catalana a favor d'una Cuba espanyola*

per Lluís Costa
Doctor en història

El projecte d'edició d'una revista en català, des dels EUA, es materialitzà en un moment en què l'illa de Cuba es trobava immersa en una guerra i quan les relacions entre la colònia i la metròpoli experimentaven un profund procés de discussió i de reivindicació de ser revisades. D'altra banda, a Catalunya l'efervescència políticsocultural, provocada, essencialment, pels homes de la Renaixença, perfila una situació de gran interès pel que fa a la circulació d'idees a partir d'un mitjà periodístic transcontinental; i a Espanya, la Restauració monàrquica enceta un període que trenca amb una experiència revolucionària —la del Sexenni—, que, si més no, havia tingut la virtut d'alenar propostes polítiques tan innovadores com les sustentades pel federalisme.

El primer número de *La Lluanera de Nova York* veia la llum el mes de novembre de 1874. El repte, doncs, era certament complicat: editar en català a Nova York, amb voluntat d'incidir en un col·lectiu de potencials lectors que estaven distribuïts per terres americanes i, al mateix temps, esdevenir un mitjà de comunicació que aportés l'ideari d'una nova època, tant des del punt de vista polític com des del cultural.

Analitzada la situació des de la Catalunya del darrer quart del segle XIX, podem convenir que *La Lluanera* representa la primera sòlida experiència periodística d'interconnexió entre Catalunya i Amèrica. Aquesta afirmació, expressada en clau d'hipòtesi, es fonamenta en una realitat més aviat indiscutible: als anys vuitanta el pòsit migratori de catalans a Amèrica es troba consolidat, els avenços tecnològics aplicats a la premsa són molt importants (modernització de la impremta, introducció del telèfon i el telègraf —indispensables en el procés d'emissió de notícies—, de la fotografia —bàsica en un mitjà que prioritza la il·lustració sobre la pedra litogràfica— i millores substancials en el transport marítim de la mà de la màquina de vapor) i, finalment, Catalunya semblava disposada a construir un discurs propi d'arrel cultural, però en clau política.

L'estudi de *La Lluanera de Nova York* l'efectuem a partir d'un objectiu prèviament establert: analitzar el posicionament dels editors del periòdic amb relació a les aspiracions identitàries cubanes. L'anàlisi pot oferir llum al plantejament inicial de la nostra recerca, en el sentit de definir el nivell de la circulació d'idees i, en general, de comunicació entre Cuba i Catalunya. Evidentment, el periòdic expressa el sentiment i la ideologia del seu creador, Artur Cuyàs, per bé que el personatge representa un notable sector de l'emigració catalana —essencialment burgesia— i s'envolta d'uns col·laboradors molt compromesos amb la cultura renaixentista. Malgrat tot, la idea de Cuyàs no era construir un pont entre dues cultures, la seva voluntat es limitava a «contribuir a servir viu lo record de la terra en los cors dels catalans que estan escampats per les Amèriques».¹

1. *Epistolari d'en Milà i Fontanals*, correspondència recollida i anotada per L. Nicolau d'Oliver, vol. II: *Anys 1875-1880*, Barcelona, 1932, p. 149-150.

Artur Cuyàs era un periodista nascut a Barcelona l'any 1845 i si bé tenia una formació molt d'acord amb la de l'intel·lectual renaixentista —era, també, filòleg, escriptor, compositor—, ben aviat —acabats de feia poc els seus estudis superiors a Barcelona— fou cridat pel seu pare a traslladar-se als EUA, on residiria quaranta anys, per participar en els negocis comercials de la família. Malgrat la seva dedicació professional al món del comerç, Cuyàs participava en la redacció de diversos periòdics nord-americans i col·laborava, a partir de la segona meitat dels anys seixanta, en publicacions editades tant a la Península com a l'illa de Cuba.

L'activitat periodística de Cuyàs en terres cubanes posa al descobert la sintonia política que mantenia amb els sectors més espanyolistes: col·laborava en periòdics cada vegada més caracteritzats per sustentar les tesis del partit espanyol: el *Diario de la Marina* i *La Voz de Cuba*. Aquesta posició política era l'equivalent a la que mantenia, lògicament, a Nova York, on fundaria el Cercle Colón Cervantes i presidiria la Junta Patriòtica Española. Aquesta implicació amb els interessos del nacionalisme espanyol el situava, òbviament, en un estadi de confrontació amb els corrents independentistes cubans, i a finals del segle XIX això significava conviure en una situació molt delicada als EUA, sobretot si eres denunciat al Govern americà, com fou el cas, per nuclis favorables a l'emancipació cubana. Cuyàs es convertia en un element perseguit per la justícia americana en temps de la guerra de 1895-1898 i acabà refugiat a Espanya, on s'establiria definitivament, i on rebé la condecoració d'Isabel la Catòlica pel seu suport al Govern espanyol.

Amb tot, l'anàlisi detallada dels continguts del periòdic, sobretot des de la perspectiva cubana, aporta suficients elements per comprendre la relació entre els catalans residents a Cuba, als EUA i a Espanya. Així mateix, ofereix llum al tema de la projecció en terres americanes de l'esperit de la Renaixença i les seves derivacions, tant en el camp cultural com en la política, on l'expressió ideològica es manifesta amb una variada gamma de propostes que anaren des d'un tradicionalisme recalitrant fins a un federalisme amb propostes innovadores. *La Lluanera* pot servir com a marc d'anàlisi, atesa la seva condició d'instrument de transmissió de coneixement.

En el primer número, el periòdic deixa ben clar dos objectius: servir com a mitjà de comunicació no únicament dels catalans que residien a Nova York, sinó també dels de Cuba i dels de la Península, i d'altra banda ser un fidel defensor dels interessos espanyols als EUA i, sobretot, a Cuba: «Com los enemichs de Espanya que están refugiats en los Estats Units se están per ara molt quietets, La Lluanera los deixa tranquils en aquest numero; però aixís que moguan els hi donará llenya. En quant á los que estan en la "manigua" de Cuba, La Lluanera voldria ferlos servir de blé.»

En el segon número, que veu la llum el mes de desembre de 1874, el periòdic dissipa qualsevol dubte —si és que hi existia— de la manera com entenien la catalanitat. El títol de l'article és ben aclaridor: «Catalans, però Espanyols»: «perqué los catalans, á pesar de tener un carácter molt independent, son espanyols en lo fondo, y han fet més en Espanya que molts dels altres pobles de la Península». A més, presentaven la història de Catalunya com una suma d'esdeveniments, sempre al servei d'Espanya: des dels almogàvers medievals als actius industrials contemporanis; tots plegats amb un objectiu comú: fer, des de Catalunya, una Espanya més gran. I si, en algunes ocasions, aflorava un sentit de patriotisme català, calia fer-se'l perdonar: «Si té una mica més de apego y de amor en aquell racó de terra que llepa carinyós lo Mediterrani y que ostenta sos venerables cabells blancs en la cima del Montseny, se li pot perdonar: la bandera de Espanya té dos barras y la de Catalunya ne té quatre. ¿No és natural quel amor també sia doble?» El periòdic, a través d'un dubtós sil·logisme, associava maldat amb independentisme cubà, fent servir com a fil conductor la condició de català: «los que per enveja als fills de Catalunya ensenyaren al negre ignorant á cantar: "¡Ay! ¡Quien fuera blanco, aunque fuese catalan!" poden comparar la conducta dels catalans y sos resultats y la conducta dels insurgents cubans. Los primers honran á Espanya porque son bons espanyols: los últims no podrán mai deshonrarla, però se deshonran ells mateixos». Aquest punt de vista no estava, en absolut, en desacord de mostrar-se exultants pel cinquè aniversari de la publicació, a Barcelona, de *La Renaxensa*.

Un any després d'haver vist la llum, al novembre de 1875, i per tant en el seu número 13, *La Lluanera* anunciava una transitòria suspensió provocada per un viatge —sense data de retorn especificada— del director Cuyàs a Cuba. Suposem que el motiu del viatge era purament comercial, però l'estada de Cuyàs a l'illa coincidia amb un període de descontentament del cos de Voluntaris Catalans, que havien arribat a Cuba feia sis anys i que subsistien sense pena ni glòria i defensant una comesa cada vegada més confosa (la defensa d'uns interessos que els eren aliens). Aquell número 13 de *La Lluanera* es feia ressò, en nom d'un voluntari, «de la completa indiferencia ab que miran sos patiments las Diputacions Provincials y la Societat fundada á Barcelona pera auxiliarnos».

El periòdic de Cuyàs va tardar sis mesos a reparèixer: fou el mes de juny de 1876, quan imaginem que el seu director havia conclòs les seves obligacions a Cuba i retorna amb els mateixos principis polítics, però amb un major coneixement de causa de la situació cubana que fa que disposi d'una opinió més matisada: «Tenim donadas muchas probas del nostre patriotisme, y si ens determiném á dir en LA LLUMANERA algunas veritats amargantas es precisament per lo gran

amor que tenim á la nostra patria.» A quina pàtria es refereix Artur Cuyàs? Sens dubte, a Espanya: «Una cosa es Espanya y una altra cosa, molt diferenta, son los mals espanyols. Nosaltres creyém que lo denunciar y censurar publicament als espanyols que deshonran á Espanya, sian qui's vullan, es un acte de patriotisme.» El periodista experimentava el sentiment de la burgesia industrial catalana: sí a la idea d'una Cuba colonial, absolutament subjecta a la metròpoli; no a l'espanyolisme reaccionari que supeditava tota iniciativa als designis de Madrid.

En la seva reaparició, *La Lluanera* expressava la seva voluntat de mantenir una equidistància política: «seguirém lo sistema de no ficarnos may en la política dels partits, mes que pera condemnarla» i, malgrat editar-se a Nova York, reconeixien el català resident a Cuba com un dels principals receptors del periòdic. La seva opció política era, insistim, inequívoca, i un fet aparentment protocol·lari confirma que res havia canviat des del primer dia que va veure la llum el periòdic: «saludém fraternalment á tots els nostres colegas en general, y molt especialment al *Diario de la Marina*, *La Voz de Cuba*, y *La Sombra* de la Habana (y) *La Bandera Española* de Santiago de Cuba».

La Lluanera reapareixia, doncs, amb la ferma voluntat de tenir Cuba com a centre d'interès informatiu prioritari: «sabém per experiencia propia los vius desitjos que tenen los nostres paysans de Cuba de que torne a encéndres *La Lluanera*», i en aquella edició del mes de juny Cuyàs aprofita per esplaïar el seu esperit renaixentista, amb la publicació d'una poesia dedicada als catalans de Cienfuegos:

Catalans, amichs, jermans:
be os puch donar aquest nom,
perqué jermans allá hont som
semblén tots los catalans.
Jo me'n duch d'aquí paysans,
lo més grat y dols recort;
y puig per la meva sort
tan bons amichs he trobat,
conteu tots ab la amistat
d'un paysá que viu al Nort [...].
Seguim sempre ben units,
catalans, y ferms com rochs,
vosaltres aquí á Centfochs
y jo en los Estats Units.
Y ya que aquí estem reunits
per ultima volta, escau
que us dongui l'adéu siau
desitjant de tot bon cor
á vosatres molta sort,
á Espanya y á Cuba pau.

L'estada d'Artur Cuyàs a Cienfuegos li permeté fer un contacte directe amb la Societat de Beneficencia de catalans y balears d'aquella població, una societat que disposava, segons dades del periòdic, d'uns dos-cents associats i era presidida per Sinesi Lapeyra. En els primers mesos de l'any 1876, l'emigració catalana —i, en general, la provinent de la resta de l'Estat espanyol— estava desitjosa de l'acabament del conflicte bèl·lic, i sovintejavien, en conseqüència, les manifestacions organitzades per aquests col·lectius. Els catalans de Cienfuegos afegiren també el seu clam a favor de la pau, i ho feien en un registre encara equívoc, en relació amb el seu sentiment de pertinença —Espanya era la nació, és clar—, però reforçant la seva catalanitat, tal com es pot comprovar en una poesia llegida en una processó per la pau, difosa pel català de Cienfuegos Joaquim Martí Puig:

Balears y Catalans,
com fills de terras germanas
ens considerém paysans,
units ara com avans
per las barras catalanas.
Per xo en eixa professó
en que alegres celebrem
la pau de nostra nació,
units baix un sol pendó
'ls uns y 'ls altres anem.
Y en nostra llengua natal
en que 'l nostre cor s'hi entranya,
donem ab accent leal
un saludo fraternal
á n'ls altres fills d'Espanya.

L'estiu de 1876 se suscitava una controvèrsia al voltant de les subscripcions de *La Lluanera* a l'Havana i, malgrat que de forma caricaturitzada, perfilava el nivell de catalanitat dels catalans de Cuba, en la direcció de sobreposar els interessos econòmics als nacionals, una actitud molt pròpia de la burgesia industrial catalana. Així doncs, el preu de subscripció al periòdic havia pujat de cinc a sis duros a l'any. El resultat, un considerable descens en el nombre de subscripcions. La interpretació del periòdic passava per una deficient gestió de l'agent comercial a l'Havana, Miquel Alorda. El cert és que *La Lluanera* expressarà reiteradament les seves queixes pel discret suport que rebia de la comunitat catalana a Amèrica, sota múltiples argumentacions. En els darrers mesos de la seva existència —el mes de juliol de 1880—, escrivia: «Varias voltas havem estat á punt de suspendre la nostra publicació, que no ens dona cap profit, sino por lo contrari molt més feyna y disgustos de los que s'afiguran los lectores, y sempre ens ha deturat la consideració de que fora una vergonya que hagués de plegar velas un periòdich catalá en Nova York, quant se n'hi publican tants en castellà

y fins en “cubano-insurrecte”». Era inadmissible que l’independentisme cubà tingués més presència als EUA que els representants del Govern colonial, en aquest cas catalans, això sí. El periòdic s’autoadjudicava una missió orientadora i paternalista que no passava per «afalagar les mesquines passions ó la ignorancia del poble, sino senyalarli sos defec-tas, corregir sos vicis, educarlo, instruirlo y portar la antorxa que ha d’illuminarlo pel camí del progrés y de la civilisació». Aquesta declara-ció connectava amb les pitjors essències del periodisme doctrinari i poc evolucionat, més propi del periodisme espanyol que no pas de l’americà.

Ara bé, cal destacar com un aspecte de modernització periodística la inclusió de publicitat —fenomen lligat al capitalisme—, tot i que *La Llu-manera* ho vinculava a la supervivència econòmica del periòdic. En el darrer quart del segle XIX la publicitat de premsa encara no era ben acceptada per la majoria de lectors, que entenien que a més publicitat, menys continguts periodístics. És molt significativa una carta, rebuda des de Matanzas i publicada el mes de maig de 1875, on un lector, que signa amb les inicials P. M. informa que «molts subscriptors están queixos-sos perquè dediquém un ó dos planas á posar anuncis estrangers» (és cert, la majoria corresponien a establiments de Nova York i molt pocs re-gentats per catalans) «en comptes de omplir-les ab articles que fassan riurer». La resposta de *La Llu-manera* s’inscriu en l’etern lament de la poca implicació de la comunitat catalana (que relativitza, de nou, la su-posada vertebració i conscienciació regionalista dels catalans de Cuba): «dirém a P. M. “suscriptors queixosos” que si no fos per aqueixos anun-cis no podria sostenirse La Llu-manera, perquè los yankis que ‘ls han po-sat pagan molt bons preus y ‘ls pagan sense rondinar, mentres que ‘ls nostres Agents de Cuba passen la pena negra pera poder cobrar algu-nas suscripcions. No ‘ns plau tenir que confessar que lo sosteniment del periòdich catalá de Nova York se deu en gran part als estrangers».

La coincidència de *La Llu-manera* amb les tesis més espanyolistes es mantenia inalterable: el moviment separatista de Cuba era injustificable i els seus protagonistes, dimonitzats de forma sistemàtica, a voltes a través de barroeres metàfores, com la que publicava el periòdic el mes de juliol, sota el títol genèric d’«Estudis polítics sobre Cuba», i a la pre-gunta de «¿Qué es la insurrecció?», responia: «Figúrinse vostés una casa gran. ¿Ja se la han figurada? Bé. Are figúrinse que en eixa casa hi ha moltes ratas i ratolins. Ixen las ratas de sos caus y rosegan tot lo que troban. Per aqueixos animals no hi rés sagrat, ni sisquera lo rebost [...]. Ara, si vostés se posan las ulleras, veurán que la insurrecció es un niu de ratas, que ixen á rosegan lo sucre de Cuba, y á fer altres maldats sens que pujan atraparlas tots los soldats que las persegueixen.» Mentre que la pregunta «¿Qué son los insurrectes?» no mereix una resposta més indulgent, al contrari: «Aquestos comensan á voltar á sa mare, y acaban

per menjársela viva [...]. Están plens de verí y volen menjarse viva a sa mare.»

Artur Cuyàs es preocupà de buscar un corresponsal del periòdic a Barcelona, de prestigi i sintonia ideològica. El personatge seria un literat, més que no pas un periodista: Serafí Soler, Pitarra. Un home que si bé en la seva joventut havia satiritzat la campanya espanyola a l'Àfrica, orquestrada per Prim i amb participació, també com a Cuba, de voluntaris catalans —aquesta posició Pitarra l'expressaria en la seva obra *Les píldores de Holloway o la pau d'Espanya*, el 1860—, i que havia simpatitzat amb els principis ideològics que regiren la Revolució de Setembre, evolucionà cap a un conservadurisme d'arrel regionalista. Així doncs, les peces a *La Llumanera* anaven encaixant.

La gran burgesia industrial i comercial catalana se sentia perfectament representada per *La Llumanera*, un periòdic que lloava la figura de l'empresari Joaquim Payret i el seu projecte de construcció d'un teatre, inaugurat el mes de gener de 1877: «es lloable lo esperit d'empresa que demostra en Payret y lo noble us que fa d'una fortuna guanyada ab lo honrades y lo treball [ha dotat] á la Habana d'un monument al art, digne per tots conceptes d'admiració, en una època calamitosa creada per la prolongació d'eixa lluyta parricida qu' está des-sangrant ensemps á Cuba y á sa mare Espanya». L'opció del periòdic era clara i diàfana, sempre al costat de les grans fortunes: Payret, Pànxo Martí, Jaume Partagàs o Josep Gener. Catalans que preferien els favors dels capitans generals a les vel·leïtats regionalistes i autonomistes. *La Llumanera* es conformava a fer bullir l'olla a partir de la defensa d'un particularisme català inofensiu, i que es reduïa a celebrar les actuacions del tenor Joan Prats a l'Havana: «A aquest pas aviat parlarán català En Bismarck i la reina Victoria», o a exaltar les campanyes bèl·liques dels Voluntaris Catalans, com la que relataven el mes de novembre de 1876, per bé que s'havia esdevingut a Puerto Príncipe tres mesos abans. La tendenciositat del llenguatge situa el periòdic en un nivell més propi de la més extrema intransigència espanyolista: «Fa uns quants dias que arrivá 'l batalló de Voluntaris Catalans procedents de las Villas Occidentales y sens entrar en la capital del Camagüey, surt a fer una operació de guerra, y sens dir aygua va, m'assalta un campament enemich a l'arma blanca y ab menys temps del que canta un gall, m'en despatxa inifinitat á l'altre barri, els hi pren 28 remingtons, 2 spencer, 40 y pich de cavalls, eynas de fer cartuchos, correspondencia y altrás cosas, desguasant per complert un regiment de cavalleria, que els ximplés dels "mambisos" en titulan del Camagüey, quins s'en deuan tanta pressa á fer correr les camas, que no veyan qu'es deixavan la pell pels esbarzers. Ja veu si son trempats los noys de casa y aixó que ja están cansadots los pobres, y endemés, mitj malaltots y es-groguehits.»

La Llumanera tenia molt ben assumit el model d'emigrant, el model del català a Cuba, quins eren els seus propòsits i els seus mitjans. Tot plegat havia de desembocar en un únic objectiu: la creació de riquesa personal i, en el millor dels casos, la reinversió de la fortuna a Catalunya. No és pas d'estranyar, doncs, que era el de l'*indiano* o *americano*. En una sèrie d'articles, que es començaren a publicar amb el títol genèric de «Los americanos», a finals de l'any 1877, Samuel Giberga, que signava amb el pseudònim de G. Xarel-lo (sens dubte, influència de la reeixida indústria vitícola catalana) i datats a Cárdenas un any abans, se'n descriu el personatge, la seva manera de vestir, els seus costums, sovint lligats a un irrefrenable afany de palesar un triomf personal obtingut a base d'esforços i, evidentment, de treball. Gent tocada a vegades més per la ficció —la voluntat d'aparentar— que no pas per la realitat: una carcassa cultural mancada de continguts: «están suscrites á la "Il·lustració Espanyola y Americana", pero porque es lo periódich á moda, porque parla d'América, y per una altra rahó qu'encara influeix més en ells, á sebrer: que com lo negre 'ls fá nosa, no llegeixen may lo texte, pero sempre ténen los ninots pera entretenirshi». Descripció amarada d'un profund sarcasme, però que no amaga la virtut del bon català: treball, treball i treball; perseverança i esforç. I a l'ensem, al costat de la figura de l'*americano* frívol, hi ha la de l'*americano* compromès amb el progrés del país: «Aquests altres "americanos", lectores, son ríchs sense ostentació; fan bon ús de llur fortuna, dedicantla á sólidas empresas qu'aumentan lo comer de l'pays ensemps que llur propi caudal; no son epicúreos com los demás; procuran embellir ó agrandir lo poble ahont donaren los primers passos, y, finalment, may se posan en evidencia.»

Però, l'estreta relació «filial» entre Cuba i Espanya exigia, segons el criteri dels redactors de *La Llumanera*, una atenció específica de l'illa que podria comportar, fins i tot, que les fortunes no es reinvertissin en el país d'origen de l'emigrant, o sigui a la Península. Es tractava d'una consideració feta sota una òptica que incloïa el manteniment de l'estatus d'una Cuba colonial. Un cop closa la guerra, l'any 1878, analitzaven la situació de l'illa a partir de la constatació que dues terceres parts de Cuba —sobretot, la zona central i oriental— estaven molt despoblades i, per tant, els seus recursos naturals resultaven subexplotats; així mateix, calia dotar l'illa d'una infraestructura que fos capaç d'atendre les necessitats socials dels emigrants: creació d'asilos i hospitals. Tot plegat feia que fos difícil trencar els objectius principals de tot emigrant: «En la isla de Cuba hi ha un gran mal, y es que la gent que s'hi estableix no hi coba. La major part s'afanyan á trevallar pera fer una fortuna y tornarsen á casa, y son molts los que s'hi moren sense veure realitat lo seu desitj. Ja ne guanyan de diners, ja s'hi fan casas, ja s' fincan ab algun ingeni, ja s' casan ab alguna filla del pays; es veritat, tot aixó fan. Pero una de dos, ó la idea de entornarsen algun dia á la mare patria fa que no

prengan interes en las milloras materials del pays, ó l'afany insaciable de fer diners els priva de dedicar lo temps y la atenció á tot lo que no sian qüestions profitosas. En la isla de Cuba se trevalla molt y s'gosa poch; se vegeta, pero no s'viu: allí no hi ha més que una idea y una sola aspiració: fer fortuna.»²

Hem mantingut com a hipòtesi de treball que *La Lluanera* era un fidel representant periodístic dels interessos de la burgesia comercial i industrial catalana. A partir d'aquí, podem fer-ne una lectura que associa aquesta classe social amb el poder colonial: acabada la Guerra dels Deu Anys aquesta burgesia saluda el general Martínez Campos com «el pacificador d'Espanya», el «valent i sofert» exèrcit espanyol i els integrants del Casino Espanyol de l'Havana; o sigui, el compromís espanyolista era indiscutible i després de la guerra, Cuba havia de continuar subjecta a Espanya fins al punt que no reinvertir algunes fortunes a Catalunya no era considerat un fet reprobable. Una poesia d'Artur Cuyàs, publicada a l'abril de 1878, expressa aquest sentiment: «¡Fills d'Espanya y de Cuba: som germans! / Units anirém lluny. L'amor d'Espanya, / després de la revolta, / á Cuba guardará de nou trastorn, / y creixent en sos camps tabaco y canya / veurem un altra volta / de la prosperitat brillar lo jorn.»³

El tòpic que identificava l'emigrant català com una persona dedicada exclusivament al treball persistia, a voltes, més com un defecte que no pas com una virtut: *La Lluanera* es lamentava que la majoria dels «catalanistes» residents a Cuba no mostressin cap interès per col·laborar en el periòdic. L'estiu del 1878 un lector del diari editat a Nova York, des de Santiago de Cuba, manifestava: «Aquí son molts, moltíssims los "xicots de casa", pero desgraciadament son molt poch, poquíssims los que 's dedican a llegir periòdichs ó llibres escrits en la "llengua universal".» La constatació d'una actitud apàtica per part dels catalans amb relació a prendre un compromís «patriòtic» comportava interrogacions del tipus: «¿Degeneran los catalans á Cuba? Ens habem preguntat varias vegadas al veurer la indiferencia y apatía dels nostres paysáns en alguns assumptos en que convindria que 's moguessen ab entussiasme [...] sols en grans ocasions es quand lo patriotisme dels catalans se posa la barretina. Necessitan que 'ls punxin pera bellugarse.»⁴ Totes aquestes observacions qüestionen la tradicional visió que apunta a una col·lectivitat, la catalana, molt cohesionada i activa, des d'un punt de vista social i cultural. El català continuava preocupat, només, en la seva activitat econòmica i, per tant, no és d'estranyar que les festes organitzades pels catalans

2. *La Lluanera de Nova York*, núm. 36, abril de 1878.

3. El corresponsal de *La Lluanera*, Joaquim Martí, signava un article en el periòdic, el mes de febrer de 1879, on exaltava l'actuació de Martínez Campos com a homenatge en el seu acomiadament de l'illa.

4. *La Lluanera de Nova York*, núm. 45, gener de 1879.

de Matanzas, al gener de 1879, fossin tan poc concorregudes, o bé que l'any 1881 encara es manifestessin veus crítiques per la poca implicació dels catalans en les seves pròpies entitats socials i culturals, fins al punt de retreure com a model la Societat de Beneficència de Galícia.

El mes de maig de l'any 1881, amb el número 73 al carrer, *La Llumanera* cloïa el seu particular i molt característic períple periodístic.